

Minnets trådar

Fem år efter avslutningen på sin hyllade romantrilogi om medlemmar av familjen Tolstoj (*Andrej* 1994, *Med ett namn som mitt* 2009, *Masja* 2015) återkom Carola Hansson hösten 2020 med boken *Minnestrådar*. Det är en roman vars berättare uppsöker en gammal judisk dam i Manchester, kallad madame Vidal. Damen redogör för sina minnen av hur hon och en grupp ungdomar sommaren 1939 lämnade sin hemstad Königsberg för att resa till Sverige, där de fått tillfälligt uppehållstillstånd, i syfte att sedan resa vidare till Palestina för att arbeta på en kibbutz. På grund av världskrigets utbrott blev de judiska ungdomarna kvar i Sverige och deras kibbutzdröm en provisorisk förläggning på en gård i Falun; provisoriet blev svårt och kom att vara i sju år. Madame Vidal berättar om livet i Königsberg där judeförföljelserna accelererar och ungdomarna studerar sionism, om sin gemenskap med två bröder från staden som också reser till kibbutzen i Dalarna med namnet Plugah baderech ('Gruppen på väg' på hebreiska), och hur denna slutligen splittras. Romanen är alltså berättelsen om madame Vidals berättelse, som i sin tur återger andras berättelser i en intrikat konstruktion av kinesiska askar.

Recensenterna Maria Schottenius (i *Dagens Nyheter* 25.8.2020) och Emi-Simone Zawall (i *Svenska Dagbladet* samma dag) förhöll sig respektfulla till *Minnestrådar* men hade båda invändningar mot berättelsens form. Ämnet, historien om de judiska ungdomarnas öde, var enligt båda kritikerna angeläget men gestaltningen bristfällig – berättarsituationen verkade inte "naturlig", formen helt enkelt inte "psykologiskt trovärdig". Det refererades återkommande till den dokumentära bakgrunden, beskriven i Kaj Schuelers bok *En kibbutz i Falun: historien om hur min familj gick sönder* som skulle utkomma kort efter Hanssons *Minnestrådar*.

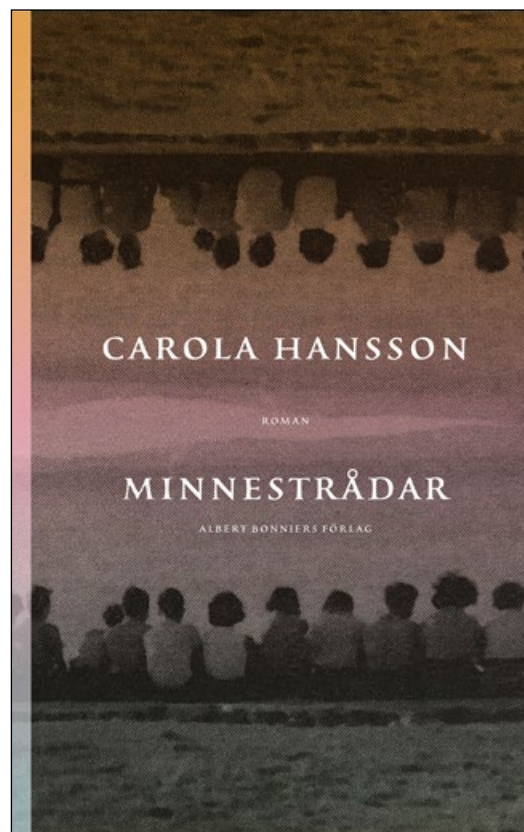
Kritikerna fick mothugg av författaren och litteraturvetaren Anna-Karin Palm, som i en lång artikel i *Dagens Nyheter* (11.9.2020) försvarade inte bara Hanssons roman utan generellt fiktionens existensrätt i ett klimat i Sverige som hon menade alltmer domineras av en "realismnorm". Hon hävdade att *Minnestrådar* var en av författarens bästa romaner och frågade:

Har den autofiktiva trenden, eller alla romaner "baserade på en sann historia" gjort vår samtid döv för ett annat litterärt tonfall? För en ambition att genom språket gestalta, tolka och återge verkligheten, att skapa fiktiva rum där fiktiva personer talar och lyssnar; att med en personligt utmejslad prosa bända upp nuets trånga rum och öppna det mot andra världar och erfarenheter?

De båda recensenterna svarade i ganska förnärmat ton att de inte alls var fångade i någon realismnorm eller hade efterlyst en annan bok än den Carola Hansson skrivit men vidhöll att den mångskiktade formen gjorde att det angelägna ämnet – judeförföljelserna i Europa och Sveriges roll under andra världskriget – gled undan för läsaren. Anna-Karin Palm påpekade i sin slutreplik att kritikerna tycktes ha missat "att själva lyssnandet är en viktig del av berättelsen, och att formen därför har både en estetisk och en etisk dimension".

Hur kunde stockholmskritikerna i sin läsning av *Minnestrådar* så kategoriskt ställa den faktiska historien om kibbutzen i Falun mot en, som man menade, inte trovärdig gestaltning? Skulle Carola Hanssons berättelse alls kunna tänkas utanför sin konstnärliga form? Hennes prosa är speciell och krävande. Dess karakteristiska, slingrande och samtidigt perfekt balanserade meningar, som för tanken till en tysk tradition från Thomas Mann och Musil till Peter Handke, fördröjer medvetet läsningen. Kritikern Bodil Juggas kallade Hansson "en drottning av bisatser".

Inför *Minnestrådar*, som är mer säregen än vad både kritiken och Anna-Karin Palms försvar antydde, måste man fråga sig om en någorlunda uppmärksam läsare alls kan uppfatta romanen som ett realistiskt verk. Signalerna att så inte är fallet är faktiskt många. De föreställda samtalen med madame Vidal i Manchester är säreget utdragna. Under fem dagar sägs den judiska damen berätta en hel roman med oerhört detaljerade beskrivningar av platser, tankar och känslor från länge sedan. Madame Vidal är en mytisk uppenbarelse, hon är Minnet personifierat. Redan hennes namn är betydelsebärande. Hon sägs heta Vidal, då hon efter kriget gifte sig med en fransk judisk man med det efternamnet. Den ryskkunniga författaren har dock inte valt namnet Vidal av en slump – på ryska betyder *vidal* (*видал*) 'har sett' eller 'han har sett'. Över

*Carola Hansson. Foto Sara Mac Key.
Bokens omslag är formgivet av Nina Ulmaja.*

huvud taget finns det ingenting som är slumpmässigt i romanen. Madame röker flitigt, och de ständigt återkommande rökslingorna som stiger liksom askandet i en kinesisk urna kan, i romanens värld, inte undgå att associeras till minnet av hennes döda släktingar och, i förlängningen, av Förintelsen. En egendomlig guldgul katt smyger, kanske oklart varför men på något sätt varnande, ut ur och in i rummet där romanens berättare lyssnar till den egentliga berättaren. Teet som värdinnan bjuder på är egendomligt giftrött (den röda färgen är ett ledmotiv i boken). Plommonsylten som äts till teet är exakt som tant Rosies i Königsberg. Under det sista och längsta av de fem dagarnas samtal, som sägs äga rum på vårvintern i England, har inte bara de vita syrenerna i madame Vidals trädgård börjat blomma utan på ett förunderligt sätt slår först järn-eken och sedan den ena rosen efter den andra ut. Berättarens stil, den ”försvarade formen” som de ryska formalisterna talade om, riktar hela tiden uppmärksamheten mot hur det skrivna är skrivet. Läsaren dras långsamt in i ett spindelfint nät av upprepningar, allu-

sioner och associationer som till sist blir blytungt och håller en fången ända till dess boken är slut.

Varför ägnar då Carola Hansson en bok åt den länge bortglömda historien om kibbutzen Plugah baderech och dess tänkta förhistoria? Motiveringen som ges i romanen är att berättaren söker upp madame Vidal därför att hon har fått hand om ett foto som brukade stå på pianot hemma hos hennes ingifta faster. Det föreställer madame Vidal som ung, i Falun, tillsammans med den manlige skolkamrat som var hennes närmaste vän. Den ingifta fastern, kallad Ursula, hade uppenbarligen också varit en av ungdomarna på kibbutzen för sextio år sedan (samtalen i boken tänks äga rum på början av 2000-talet, då madame Vidal skall ha varit omkring åttio år). Nyckeln till boken bör, snarare än i den hösten 2020 aktuella dokumentära historien om Falun-kibbutzen, sökas i den vidare kontexten av Carola Hanssons fascinerande författarskap, där språklösheten och den mentala eller fysiska exilen är det stora grundtemat. I roman efter roman har hon utvecklat ett säreget sätt att skriva om hem-

ligheter på väg att avslöjas, där man hela tiden anar något oroande strax utanför såväl berättarens som läsarens synfält – men aldrig får syn på det.

I Carola Hanssons *Den älskvärde* (2000) beskrivs författarjagets sökande efter nycklarna till faderns livshistoria tjugo år efter dennes död, samtidigt som modern, som kanske kunnat berätta något, går in i språklöshetens demens. Långsamt, med hjälp av några foton, egna minnesbilder, intervjuer och arkivforskningar försöker författaren-berättaren återskapa och granska bilden av den alltid ”älskvärde” men oåtkomliga advokaten som, djupt rotad i en högborgerlig östermalmsmiljö, har uppenbara likheter med Carola Hanssons egen far (även om namnen i boken är fiktiva).

Liksom många andra av Hanssons romaner – för att inte säga alla – är *Den älskvärde* en utforskning av ett förflutet med dolda hemligheter. Fadern var delägare i en av Stockholms mest välrenommerade advokatbyråer. Han hade under andra världskriget trätt in som delägare efter en judisk advokat, som tvingats lämna byrån efter påtryckningar från ett stort tyskt företag, en av byråns storkunder. Enligt familjelegenden ”en tråkig historia”, som dock sades ha lösts i allmän sämja – om den någonsin nämndes. Författaren söker vidare och kommer till slut fram till att advokatbyrån varit djupt indragen i förmedlingen av förbjuden eller tvivelaktig export till Nazityskland. Fadern bar på en hemlighet. Hemmet, fullt av dyrbara möbler, mattor, tavlor och prydnadssaker, tycktes författaren redan som barn rymma något oroväckande, laddat av faderns ångest för att tappa kontrollen och ”att mörkret skulle bryta igenom de bräckliga skydden och i en enda väldig flodvåg dränka oss alla”.

Författarens efterforskningar leder fram till att miljön där hon växt upp innerst inne är färgad av faderns – och Sveriges – djupa involvering i de tyska intressena under kriget och av det efterföljande förtigandet och förträngandet av historien. Denna tystnad väcker författarens indignation, utan att hon till sist kommer längre än till misstankar och gissningar. Var hennes älskade pappa, som hon uppfattat som en så i grunden hederlig människa, också en av dem som inte stod emot medlöperiet utan tvärtom deltog i det och berikade sig på det? Svaret blir nya frågor om varje människas ansvar för sina handlingar och de

efterlevandes skyldighet att aldrig sluta fråga om det förflutnas hemligheter.

Tjugo år efter *Den älskvärde* har Carola Hansson sökt sig tillbaka till nazitiden i Königsberg, kibbutzen i Sverige och hur de judiska ungdomarna undgick sina släktingars öde i Förintelsen. Man kan undra varför hon så i detalj gått in i historien om de judiska familjerna, deras våndor, den sionistiska debatten, kriserna på kibbutzen i Falun. Det är ju inte hennes egen familjs historia, tvärtom. Och kanske ligger svaret i detta ”tvärtom”. I *Den älskvärde* försökte hon tränga igenom den tystnad som i hennes familj omgav krigstiden och en skamlig punkt i det förflutna. I den fiktiva berättelsen *Minnestrådar* visar hon hur det från en enda liten detalj i berättarens omgivning, ett bleknat foto på den ingifta fasterns piano, kan gå trådar som leder ända ut i den mörka samtidshistorien. Det som fordras, tycks Carola Hansson mena, är bara att någon börjar reflektera och följa trådarna så långt det går. Romanens uppdrag till läsaren blir att stiga in i romanens fiktiva rum och se hur det lilla och det stora hänger samman, utan att någon helhet någonsin kan skönjas.

LARS KLEBERG

Litteratur

Carola Hansson, *Minnestrådar*. Bonniers 2020.

—, *Den älskvärde*. Norstedts 2000.

Bodil Juggas, ”Kibbutzlivet i Falun i ny roman”, *Dala-Demokraten* 25.8.2020.

Anna-Karin Palm, ”Har autofiktionen sämre läsare”, *Dagens Nyheter* 11.9.2020.

—, ”Vi måste börja reflektera över hur vi formulerar vår läsning”, *Dagens Nyheter* 29.9.2020.

Maria Schottenius, ”Ingen kommer riktigt nära i Carola Hanssons nya roman”, *Dagens Nyheter* 24.8.2020.

—, ”Utgå inte från att kritikern saknar fantasi, Anna-Karin Palm!”, *Dagens Nyheter* 15.9.2020.

Per Wästberg, ”Carola Hansson”, i: *Lovord*. Wahlström & Wistrand 2014.

Emi Simone Zawall, ”På Dalagården krockar socialism och religion”, *Svenska Dagbladet* 24.8.2020.

—, ”Palms hårda anklagelser är ett publikfrieri”, *Svenska Dagbladet* 14.9.2020.